

Sanastotyön perusteet

tin informaatio sodankäynti
work hakkeri metadata akutyrd naturskog piksel picture message
armatiikka Inertierung ekotoxikologi Naturwald logeer
arma ventilation industrielle spam telemarbeit kotitalousväkivalta
nuha WAP greenhouse gas SIM-kort virustarkistus tietobot
aachain troijanhevonen television flerbanc
aapilittan burn-out pandemia interfa
Nachtarbeit viritin tunkeutu
hälsundersökning vaarallinen kemikaali
jacket tjänst ympäristö

Katri Seppälä
Sanastokeskus TSK

ikänyt...
...akutyyd...
...ekotoxikologi...
...ustrielle span...
...juse gas...
...Nacht...
...vaarall...
...halsundersökning...

Aiheet

Terminologian peruskäsitteet: tarkoite, termi ja käsite

Käsitesuhteet ja käsitejärjestelmät

Määritelmien laatiminen

Sanasto vs. ontologia

Sanastotyön oppaita ja ohjeita

Tarkoite, termi ja käsite

käsite

tietyä tarkoitetta tai tarkoitejoukkoa vastaava mielikuva

tarkoite

tarkastelun kohteena oleva esine,
olento, tapahtuma, ilmiö

termi

jollakin erikoisalalla yleiskäsitteen
nimityksenä käytettävä kielellinen
ilmaus

Tarkoite

- tarkastelun kohteena oleva reaali maailman
 - esine: [kirja](#)
 - ilmiö: [suosio](#)
 - tapahtuma: [kirjamessut](#)
 - ominaisuus (koko, rakenne, väri, muoto, materiaali, käyttötarkoitus jne.)
- tarkoite voi olla
 - konkreettinen tai abstrakti: [opaskirja](#), [visio](#)
 - todellinen tai kuviteltu

Termi

- yleiskielen sana saa täsmällisen merkityksen lauseyhteyden perusteella, kun taas termi kuvaa tarkasti määriteltyä käsitettä, johon muu teksti ei vaikuta
- termi voi olla
 - yksittäinen sana (**teos**)
 - yhdyssana (**kokoomateos**)
 - sanaliitto (**bibliografinen kuvailu**)
 - lyhenne (**ISBN**)
- termi voi sisältää myös numeroita, yksittäisiä kirjaimia tai muita tunnuksia (**HTML5**)
- voi olla muukin kuin substantiivi (**digitoitu, julkaista**)
- termin ja määritelmän välinen raja ei ole aina yksiselitteinen

Hyvän termin piirteitä

- **läpikuultavuus (hyllyluokitus)**
antaa käsitteestä oikean mielikuvan
- **johdonmukaisuus (julkaisu, kausijulkaisu, sarjajulkaisu)**
kuvaa taustalla olevaa käsitejärjestelmää
- **tarkoituksenmukaisuus**
ei herätä eri käyttötilanteissa haitallisia mielikuvia, vaan on mahdollisimman neutraali
- **erottuvuus muista termeistä**
liian samanlaiset termit sekaantuvat helposti keskenään
(rekisteritunnus, rekisterinumero)

Hyvän termin piirteitä

- **lyhyys**
yleensä lyhyin vaihtoehto vakiintuu
- **produktiivisuus**
soveltuvuus johdosten muodostamiseen
- **ääntämisen, kirjoittamisen ja taivuttamisen helppous ja yksiselitteisyys**
- **omakielisyys**

Käsite

- tiettyä tarkoitetta tai tarkoitejoukkoa vastaava mielikuva
 - käsitteitä käytetään tiedon jäsentämiseen
 - voivat olla kieli-, kulttuuri- ja yhteiskuntasidonnaisia
- **yleiskäsite**: käsite, joka vastaa kahta tai useampaa tarkoitetta, joilla on yhteisiä ominaisuuksia
 - kustantaja
- **yksilökäsite**: käsite, joka vastaa yhtä ainutkertaista tarkoitetta
 - Teos

Ylä- ja alakäsite

- yläkäsite
 - käsite, jolla on vähintään yksi hierarkkinen alakäsite (hierarkkinen yläkäsite)

TAI

- tietty kokonaisuus (koostumussuhteinen yläkäsite)

- alakäsite
 - käsite, jolla on kaikki samat käsitepiirteet kuin toisella käsitteellä mutta myös vähintään yksi lisäpiirre (hierarkkinen alakäsite)

TAI

- tietyn kokonaisuuden osa (koostumussuhteinen alakäsite)

Hierarkkinen ylä- ja alakäsite

yläkäsite:

asiakirja

tallenne, jolla on oikeudellista arvoa tai joka on laadittu tai vastaanotettu jonkin yhteisön tai yksittäisen henkilön toiminnan yhteydessä tai toimintaa varten

alakäsite:

asiakasasiakirja

asiakastietoa sisältävä *asiakirja*

[Sosiaalihuollon asiakasasiakirjasanasto, THL, 2014]

ikävä
akutward
ekotoxikologi
ustrielle span
juse gas SIM-kort
pigeu
Naturwald
Telearbeit
Virusstarkitus
trojan
buitard
Nachtarbeit
vaarall
haisundersökning

Koostumussuhteinen ylä- ja alakäsite

yläkäsite:

asiakirjavihko

samaa asiaa koskevien *asiakirjojen* muodostama kokonaisuus

alakäsite:

asiakirja

tallenne, jolla on oikeudellista arvoa tai joka on laadittu tai vastaanotettu jonkin yhteisön tai yksittäisen henkilön toiminnan yhteydessä tai toimintaa varten

[Tietohuollon sanasto, 1993]

Vierus- ja lähikäsite

- vieruskäsite
 - lähin yläkäsite on sama kuin tähän verrattavalla toisella käsitteellä
 - sijoittuu käsitejärjestelmässä samaan ulottuvuuteen kuin tähän verrattava toinen käsite
- lähikäsite
 - asettuu käsitejärjestelmässä lähelle siihen verrattavaa toista käsitettä

Vieruskäsite

rinnakkaisnimeke

nimeke toisella kielellä tai toisen kirjoitusjärjestelmän mukaisena

yhteisnimeke

nimeke, joka kaikilla yhteenkuuluvilla dokumenteilla on niiden omien nimekkeiden lisäksi

avain nimeke

kausijulkaisulle ISDS-järjestelmässä annettava *nimeke*

[Tietohuollon sanasto, 1993]

Lähikäsite

asiakirja

tallenne, jolla on oikeudellista arvoa tai joka on laadittu tai vastaanotettu jonkin yhteisön tai yksittäisen henkilön toiminnan yhteydessä tai toimintaa varten

arkistokelpoisuus

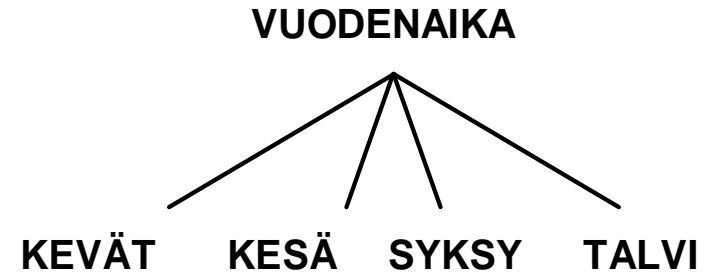
pysyvään tai pitkäaikaiseen säilytykseen tarkoitettujen *asiakirjojen* materiaaleilta ja valmistusmenetelmiltä edellytettävät säilyvyysominaisuudet

[Tietohuollon sanasto, 1993]

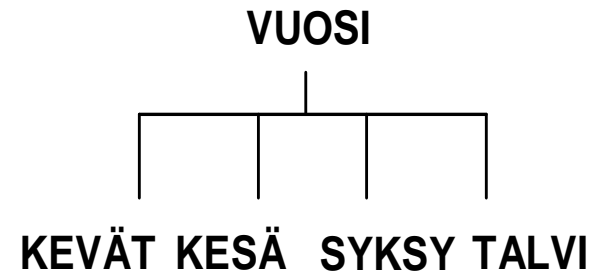
ikävästi
akutyyd
ekotoxikolog
ustrielle span
juse gas SIM-kort
Naturwald
Telearbeit
Virusstarkitus
troijanhe
bultard
Nachtarbeit
vaarall
halsundersökning

Käsitesuhteet

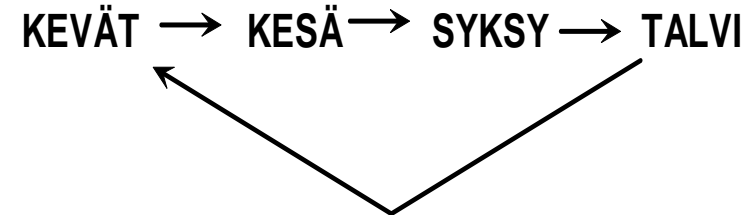
Hierarkkinen suhde

Koostumussuhde

**Funktiosuhde,
assosiatiivinen suhde**

Käsitesuhteet

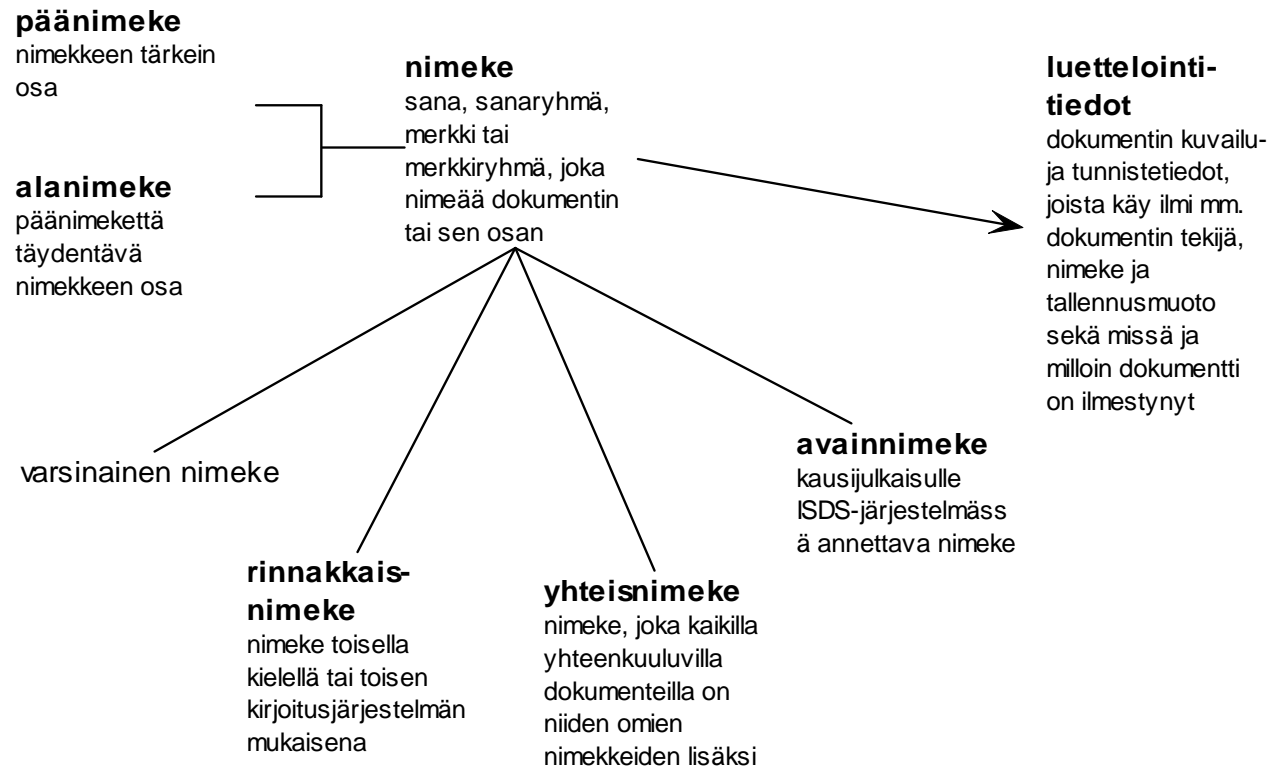
- hierarkkinen suhde
 - sama sisältö kuin toisella käsitteellä
 - alakäsitteellä lisäksi yksi tai useampi erottava käsitepiirre
- koostumussuhde
 - yläkäsite: tietty kokonaisuus
 - alakäsite: tietyn kokonaisuuden osa
- funktiosuhde
 - ei hierarkkinen eikä koostumussuhde
 - esimerkiksi: syy-suhde (syy – seuraus), tapahtumasuhde (edeltävä – seuraava ilmiö), geneettinen suhde (tuottaja – tuote), instrumentaalinen suhde (välinesuhde), tuotantosuhde (raaka-aine – tuote)

Käsitejärjestelmä

- käsitejärjestelmä kuvaa käsitteiden välisiä suhteita ja se voidaan esittää käsitekaaviona
- yleensä yhdessä käsitekaaviossa voidaan esittää vain jokin osa käsitejärjestelmästä
- käsitejärjestelmä
 - auttaa tiedon jäsentelyssä ja selventää käsitteiden välisiä suhteita
 - helpottaa käsitteiden ja termien vertailua eri kielten ja kulttuurien välillä
 - auttaa määritelmien muotoilussa

ikäyhtiö
akutyydä
ekotoxikologi
uutisille
juse gas
pöly
Natura
Telearbit
vireustarkitus
tietokone
trollant
bulttaru
Nacht
vaarall
haisundersökning

Sekakoosteinen käsitejärjestelmä

Käsitteiden analysointi – käsitepiirteet

- käsitepiirteiden avulla
 - voidaan selvittää käsitteen sisältö ja luonnehtia käsitettä
 - voidaan rajata käsite muista käsitteistä
 - voidaan rakentaa käsitejärjestelmiä
 - voidaan varmistaa käsitteiden vastaavuus eri kielissä
 - muotoillaan määritelmiä ja huomautuksia
 - valitaan oikea termi kuvaamaan käsitettä
 - muodostetaan termejä

Olennaiset ja epäolennaiset piirteet

Olennainen tai epäolennainen käsitepiirre

pyyhekumi

olennainen piirre: ”poistaa kirjoitus- tai painojälkeä”

epäolennainen piirre: ”usein pienikokoinen”, ”voi sijaita kynän päässä”

A4-arkki

erottava piirre: ”21,0 cm x 29,7 cm”

epäolennainen piirre: ”paino 80 g/m²”

Käsiteanalyysiesimerkki

asiantuntija

- ensimmäinen kysymys:
 - mikä asiantuntija on?
(luonnollinen henkilö? juridinen henkilö? henkilö?
organisaatio?)
 - = yläkäsite
- toinen kysymys:
 - miten asiantuntija eroaa lähikäsitteistä, esim.
ammattihenkilöstä?
 - = erottavat piirteet

Käsiteanalyysin tulos

asiantuntija

- organisaatio tai yksittäinen henkilö
- on hankkinut asiantuntemusta
- hankittu asiantuntemus liittyy käsiteltävään aiheeseen

= asiantuntijan käsitepiirteet

ikävä
via akutyvärd
n ekologiskologi
ustrielle span
juse gas SIM-kort
pigeu
Naturwald
Telearbeit
virusstarkitus
trojan
bullyard
Nachfrage
Nacht
vaarall
halsundersökning

Käsiteanalyysin tulos

asiantuntija

organisaatio tai yksittäinen henkilö, jolla on tilanteeseen ja tehtävään vaadittava asiantuntemus

[Sosiaalialan sanasto asiakastietojärjestelmää varten
(Sosiaalialan tietoteknologiahanke, 2008)]

ikävästi
akuttyvärd
ekotoxikologi
ustrielle span
juse gas SIM-kort
pigeon
Naturwald
Telearbeit
virusstarkitus
tietokomponenttien
troijanheikkous
Nachtarbeit
vaarallisuus
halsundersökning

Käsiteanalyysin tulos

ammattihenkilö

henkilö, jolla on työtehtävien suorittamiseen vaadittava koulutuksellinen tai työssä hankittu pätevyys

[Sosiaalihuollon tietokomponenttien sanasto (2013)]

Käsiteanalyysiesimerkki

julkaisu

- ensimmäinen kysymys:
 - mikä julkaisu on?
 - Kielitoimiston sanakirja: (useina kappaleina)
julkaistu kirjallinen tuote > onko aina kirjallinen?
kuvaako tuote sana parhaiten julkaisua? onko aina useita kappaleita (vrt. esim. pdf-julkaisu)?
 - = yläkäsite
- toinen kysymys:
 - miten julkaisu eroaa lähikäsitteistä, esim. julkisesta asiakirjasta?
 - = erottavat piirteet

ikänytä akutyward pirtsu naturwald telearbeit kollektivität virusstarkitus iteloida... trojanen buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
data akutyward pirtsu naturwald telearbeit kollektivität virusstarkitus iteloida... trojanen buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
akutyward pirtsu naturwald telearbeit kollektivität virusstarkitus iteloida... trojanen buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
pirtsu naturwald telearbeit kollektivität virusstarkitus iteloida... trojanen buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
naturwald telearbeit kollektivität virusstarkitus iteloida... trojanen buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
telearbeit kollektivität virusstarkitus iteloida... trojanen buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
kollektivität virusstarkitus iteloida... trojanen buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
virusstarkitus iteloida... trojanen buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
iteloida... trojanen buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
trojanen buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
buhtiarbe... Nachrichten... vaarall...
Nachrichten... vaarall...
vaarall...

Käsiteanalyysin tulos

julkaisu

- kokonaisuus
- tarkoitettu julkisuuteen
- tarkoitettu levitykseen

= julkaisun käsitepiirteet

ikäyhtiö
via akutyward
n ekotoxikologi
ustrielle span
juse gas SIM-kort
pigeu
Naturwald
Telearbeit
Virusartikulus
troijan
bultiarde
Nachtarbeit
Nacht
vaarall
haisundersökning

Käsiteanalyysin tulos

julkaisu

tietokokonaisuus, joka on laadittu julkiseksi saattamista varten ja otettavissa käyttöön useina kopioina

[Patentti- ja rekisterihallituksen sanastotyöryhmän ehdotus]

Määritelmä

- on käsitteen sisällön tai alan kielellinen kuvaus
- yksilöi käsitteen niin, että se eroaa muista käsitteistä
- määrittää käsitteen suhteet muihin käsitteisiin
- luo ohjeet ja normit käsitteen käytölle tietyllä alalla
- sitoo yhteen käsitteen ja termin, jotta käsitteeseen voidaan viitata yhteisesti sovitulla vakiintuneella termillä ja termin merkitys selkiytyy
- auttaa selkiyttämään viestintää erikoisalan sisällä, erikoisalojen välillä sekä asiantuntijoiden ja maallikoiden välillä

Terminologinen määritelmä

- perustuu käsiteanalyysiin
- antaa tietoa, joka koskee kaikkia käsitteen alaan kuuluvia tapauksia
- antaa vähimmäismäärän tietoa käsitteen erottamiseksi muista käsitteistä
- kertoo käsitteen paikan käsitejärjestelmässä ja suhteet lähikäsitteisiin
- käytetään yleiskieltä, kohderyhmälle tuttuja termejä ja samassa sanastossa määriteltyihin käsitteisiin viittaavia termejä

Terminologinen määritelmä

- sisältöä koskeva rakenne
 - lähin yläkäsite
 - olennaiset ja erottavat käsitepiirteet
 - ei toissijaisia tai redundanteja piirteitä
- muotoa koskeva rakenne
 - pieni alkukirjain, ei pistettä lopussa
 - ei käytetä määriteltävän käsitteen termiä
 - ei ole johdantolauseita (x tarkoittaa...)
 - käytetään yksikkömuotoa

Tyypillinen määritelmän malli

termi (on)

_____ joka _____

yläkäsité

erottavat käsitepiirteet

erillisteos, monografia (on)

termi

yksi- tai moniosainen **julkaisu**, joka muodostaa kokonaisuuden

yläkäsité

erottavat käsitepiirteet

ikänyt
data
akutyard
ekotoxikologi
ustrielle
juse gas
SIM-kort
pigeu
Naturwald
Telearbeit
Virusatarkitus
tietobasa
troijan
bullaard
Nachtarbeit
vaarall
haisundersökning

Hierarkkiset käsitesuhteet määritelmässä

tiivistemäjulkaisu

sekundaarijulkaisu, joka sisältää
primaarijulkaisujen tiivistelmiä ja
kirjallisuusviitteitä

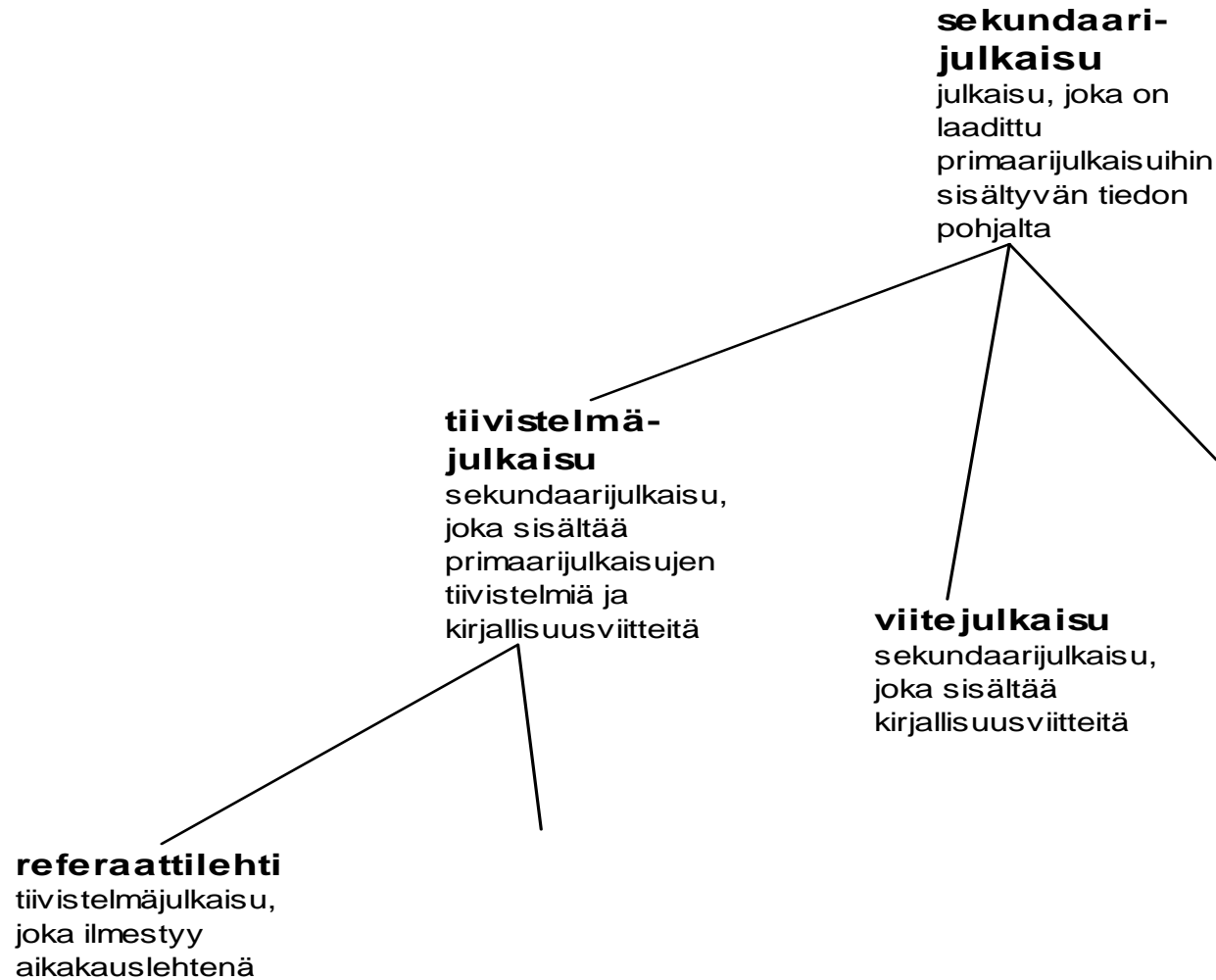
referaattilehti

tiivistemäjulkaisu, joka ilmestyy aikakauslehtenä

[Tietohuollon sanasto, 1993]

ikäyhtiö
akutyydä
ekotoxikologi
uutisille
juse gas
pikku
Naturwald
Telearbeit
vireustarkitus
troijan
bulla
Nachtarbeit
vaarall
haisundersökning

Hierarkkiset käsitesuhteet määritelmässä

Koostumussuhteet määritelmässä

dokumentti

tietovälineen ja siihen tallennetun tiedon muodostama asiasisällöltään rajattu kokonaisuus

tietoväline

aines, jota voidaan käyttää tiedon tallentamiseen

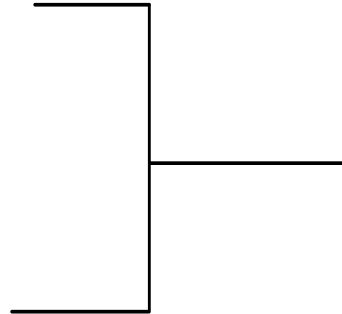
[Tietohuollon sanasto, 1993]

ikävä...
sta akutyvärd
g ekotoxikologi
uStrielle span
juse gas SIM-kort
Naturwald
Telearbeit
Virusstarkitus
trojan
buliardi
Nachricht
anst vaarall
halsundersökning

Koostumussuhteet määritelmässä

tietovälineeseen
tallennettu tieto

tietoväline
aines, jota voidaan
käyttää tiedon
tallentamiseen

dokumentti
tietovälineen ja
siihen tallennetun
tiedon muodostama
asiasisällöltään
rajattu kokonaisuus

Funktiosuhteet määritelmässä

primaarijulkaisu

julkaisu, jossa tieteelliset tai tekniset tutkimustulokset tai muu kirjallinen tuote ensimmäistä kertaa julkaistaan

sekundaarijulkaisu

julkaisu, joka on laadittu *primaarijulkaisuihin* sisältyvän tiedon pohjalta

[Tietohuollon sanasto, 1993]

ikäyhtiö
sta akutyward
n ekotoxikologi
ustrille span
juse gas SIM-kort
pigeu
Naturwald
Telearbeit
Virusstarkitus
trojanan
bultarbo
Nachtarbeit
vaarallisu
haisundersökning

Funktiosuhteet määritelmässä

primaari- julkaisu

julkaisu, jossa
tieteelliset tai
tekniset
tutkimustulokset tai
muu kirjallinen tuote
ensimmäistä kertaa
julkaistaan

sekundaari- julkaisu

julkaisu, joka on
laadittu
primaarijulkaisuihin
sisältyvän tiedon
pohjalta

tiivistelmä- julkaisu

sekundaarijulkaisu,
joka sisältää
primaarijulkaisujen
tiivistelmiä ja
kirjallisuusviitteitä

viitejulkaisu

sekundaarijulkaisu,
joka sisältää
kirjallisuusviitteitä

Huomautus

termi: **bibliografia**

määritelmä: tietyn perusteen mukaan koottu luettelo julkaisuista luettelointitietoineen

huomautus:

Bibliografian kokoamisperuste voi olla esimerkiksi aihe, tekijä, julkaisumaa tai ajanjakso.

- Normaali virke, joka yleensä erotetaan määritelmästä typografisesti esim. sisennyksellä.

Huomautus

- täydentää määritelmää
- sisältää tärkeitä käsitteeseen liittyviä piirteitä, jotka ovat määritelmän kannalta epäolennaisia
- sisältää käsitesuhteita, jotka eivät käy ilmi määritelmästä
- sisältää esimerkkejä käsitteen alaan kuuluvista tarkoitteista ja alakäsitteistä
- sisältää esimerkkejä tarkoitteiden ominaisuuksista tai tarkoitteille asetetuista vaatimuksista (spesifikaatiot)
- sisältää viittauksia kirjallisuuteen (esim. lakeihin)
- sisältää lisätietoja termien ja vastineiden käytöstä

ikänytä akutyård pigeni Naturwald picture message troijantr Nachtlärche
u ekologiskologi Telearbeit Kollektivität Virusstarkitus itelidat
uStrielle span vruelarkitus itelidat Virusstarkitus itelidat
juse gas SIM-kort

Sanastotyön vaiheet

Kuukaudet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Aineiston keruu													
Termi-inventaario ja rajaus													
Käsitejärjestelmien laadinta													
Käsitteiden määrittely													
Vastineiden haku													
Lausuntokierros													
Aineiston viimeistely													

Sanasto vs. ontologia – Mitä terminologinen sanastotyö on?

- terminologisessa sanastotyössä kuvataan erikoisalan käsitteitä ja käsitteiden keskinäisiä suhteita määritelmien avulla, yhdellä tai useammalla kielellä
- systemaattisuus: käytetään kansainvälisesti standardoituja käsiteanalyysin menetelmiä ja mallinnustapoja (ISO/TC 37)
- normatiivisuus: sovitaan yhteisesti käsitteiden sisällöstä ja annetaan suosituksia termien käytöstä
- kohderyhmän huomiointi: ei ole olemassa vain yhtä oikeaa määritelmää, vaan yhteisesti sovittu käsitesisältö voidaan tarpeen mukaan kuvata eri tavoin
- työskentelymalli: sanastotyön asiantuntijoiden ja käsittelyn kohteena olevan erikoisalan asiantuntijoiden yhteistyö
- TULOS: kooste yhteisesti sovittuja suosituksia siitä, mitä erikoisalan termeillä tarkoitetaan

Sanasto vs. ontologia – Mitä ontologityö on?

- ontologia: koneen ja ihmisen tulkittavissa oleva, yhteisesti sovittu, täsmällinen kuvaus sovellusalueen käsitteistä ja näiden välisistä suhteista
- ontologiatyössä kuvataan käsitteiden keskinäisiä suhteita
 - mukana voi olla yksi tai useampia kieliä
- systemaattisuus: ontologian rakenteen kuvaamisessa hyödynnetään kansainvälisiä suosituksia kuten SKOS (Simple Knowledge Organization System) ja OWL (Web Ontology Language)
- normatiivisuus: sovitaan yhteisesti käsitteiden nimityksistä ja nimitysten käytöstä tiettyyn tarkoitukseen

Sanasto vs. ontologia – Mitä ontologyö on?

- jokaisella käsitteelle annetaan koneymmärteinen tunnus (URI, Uniform Resource Identifier)
- jokaisella käsitteelle merkitään hierarkkinen yläkäsite
- hierarkkisten suhteiden lisäksi voidaan antaa tietoa myös käsitteiden muista suhteista
 - yläluokka-alaluokkasuhde (subclass of) – vrt. laajempi termi / suppeampi termi
 - assosiatiivinen suhde (associative relation) – vrt. rinnakkaistermi
 - osa-kokonaisuussuhde (part of)

Yhteenveto – yhtenevyydet ja erot

- yhteistä: käsitteiden kuvailu analyysin pohjalta
- eroja:
 - käyttötarkoitus
 - viestintä, tiedonsiirto
 - kuvailu
 - tiedon kuvailutapa:
 - terminologisessa sanastotyössä käsitteiden kuvailussa painopisteenä on käsitteiden määrittely
 - asiasanastopohjaisessa ontologiatyössä painopisteenä on käsitteiden välisten suhteiden, erityisesti hierarkian kuvaaminen
 - tarkkuustaso: käyttötarkoituksen mukaan
 - tiedon esitystapa:
 - terminologiset sanastot: ihmislueuttavia
 - ontologiat: kone- ja ihmislueuttavia

Sanastotyön oppaita ja ohjeita

- Sanastotyön opas. 2., korjattu painos. Heidi Suonuuti. Sanastokeskus TSK, 2012. ISBN 978-952-9794-32-4.
- Ordning och reda. Terminologilära i teori och praktik. Anita Nuopponen och Nina Pilke. Norstedts, 2010. ISBN 978-91-1-302999-3.
- Sanastotyön käsikirja. SFS-käsikirja 50. Suomen Standardisoimisliitto SFS, 1989. ISBN 951-9337-66-0. Painos loppunut.
- ISO-standardit
 - ISO 704:2009. Terminology work – Principles and methods
 - ISO 1087-1:2000. Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application
 - lisää standardeja ja niiden tietoja löytyy osoitteesta http://www.tsk.fi/tsk/fi/sanastoty%C3%B6n_kehitt%C3%A4minen_ja_standardisointi-63.html